

De trein van de sociaaldemocratie

Frank Vandenbroucke, maart 2010

Voor geen politieke beweging zijn zoveel plechtige uitvaarten georganiseerd als voor het socialisme. In afscheidsredes werd dan uitgelegd waarom de socialistische beweging – of noem ze de sociaaldemocratie – “voorbij is”. Maar telkens is onze beweging weer opgestaan. In Europa, de bakermat, maken we nu een moeilijke tijd door, elders in de wereld gaat deze pessimistische vaststelling niet op. Zal de Europese sociaaldemocratie als vanzelfsprekend weer sterker worden? Neen. Maar ze is ook niet veroordeeld tot een bijrol.

Wat is sociaaldemocratie? Over die vraag hebben we ons vaak het hoofd gebroken. Een eerste mogelijk antwoord draait rond waarden: sociaaldemocratie is een morele opvatting over sociale rechtvaardigheid. Om voor mijzelf te spreken, ik ben niét socialist geworden omdat ik vastgesteld zou hebben dat mensen gelijk geboren zijn, integendeel. Ik ben socialist geworden omdat ik vind dat de samenleving iets moois moet maken van de ongelijke talenten waarmee kinderen in de wieg gelegd zijn. Omdat ik vind dat de plaats waar de wieg van een kind staat geen rol mag spelen in de kansen die de samenleving aan dat kind biedt. En omdat je mensen niet verantwoordelijk mag houden voor de talenten waarmee ze in de wieg gelegd zijn of de plaats waar hun wieg stond, maar wel voor de inspanning die ze – binnen hun eigen mogelijkheden – doen om er samen iets moois van te maken. Dat is een moreel uitgangspunt, dat sterke solidariteit eist. Een tweede antwoord op de vraag wat sociaaldemocratie is, vertrekt van belangen. Een partij is nodig die de belangen verdedigt van mensen die het moeten hebben van hun eigen inspanning en werkkraft – mensen die niet van thuis uit begiftigd zijn met een groot sociaal of financieel kapitaal. Mensen die slechts macht kunnen ontwikkelen dankzij collectieve organisatie. Mensen die beschermd moeten worden tegen het risico dat hun werkkraft aangetast wordt, door ziekte bijvoorbeeld, en tegen economische risico's, zoals werkloosheid. Legitieme belangen zijn in deze definitie van sociaaldemocratie het uitgangspunt. Er bestaat nog een derde, mogelijk antwoord: sociaaldemocratie is de politieke uitdrukking van een gedeelde kritische analyse van de bestaande samenleving. Eigen aan sociaaldemocraten is bijvoorbeeld het inzicht dat markten falen zonder sterke overheden. We geloven in een zekere maakbaarheid van de samenleving. Dat brengt me bij een vierde kenmerk van sociaaldemocratie: ze leeft alleen als ze een perspectief, een toekomst kan aanbieden.

Uiteindelijk ben ik tot het besluit gekomen dat al deze ingrediënten nodig zijn om de sociaaldemocratie historisch te duiden en zin te geven als hedendaags project. Stel dat we louter de belangen zouden verdedigen van een welbepaalde groep in de samenleving: dan zouden we al lang kompas en bezieling verloren hebben. Stel dat ons enige bindmiddel een uitgesponnen analyse van de samenleving is: dan bevinden we ons terug in de sfeer van het “wetenschappelijke socialisme”, met de onzalige dogmatiek die daar eigen aan is. Maar het omgekeerde – sociaaldemocratie louter als morele opvatting – kan ook niet. Een politieke idee moet stevige wortels hebben in de samenleving om iets te betekenen. Verbondenheid met een achterban is wezenlijk. En je kan je ook niet inbeelden dat een partij mensen zou herbergen die dezelfde morele idealen nastreven en oprecht dezelfde belangen willen dienen, maar grondig van mening verschillen over de vraag of er daarbij nood is aan sturende overheid: een beetje gedeelde analyse is dus nodig. Bekijk de sociaaldemocratie dus als een trein. Er is een krachtbron nodig – de elektriciteit die via de bovenleiding komt, de morele verontwaardiging die de trein in beweging zet – maar ook twee sporen: verbondenheid met een achterban; en

gedeeld inzicht in wat je moet doén om je doelstellingen te bereiken. En er lokt een reisdoel: een toekomstperspectief.

De hoogdagen van de sociaaldemocratie waren periodes waarin de bovenleiding en de sporen netjes in dezelfde richting lagen en de sociaaldemocratische trein daarop probleemloos *vooruit* kon. Wanneer elementaire rechtvaardigheid eist dat werknemers beter beschermd worden en meer verdienen, wanneer dat individuele belang spoort met een gemeenschappelijke belang en het goed van de samenleving, wanneer het inzicht helder is dat je daarvoor de markt aan banden moet leggen met wetgeving en vakbondsmacht... dan bolt de sociaaldemocratische trein op volle kracht vooruit. Het “goed van de samenleving” was daarbij meestal het goed van een natie – natievorming en uitbouw van sociale zekerheid gingen vaak hand in hand. De sociaaldemocratie heeft zo in Noord- en West-Europa samenlevingen op haar historische palmares staan, waarvan niemand betwist dat ze, ondanks tekorten en problemen, voorbeelden zijn van sociaal fatsoen voor de rest van de wereld. Daarmee is meteen een belangrijke limiet aangegeven van dat palmares: het is in hoofdzaak een nationaal palmares, ondanks inzet van socialistische topfiguren in de Europese politiek.

De periode dat bovenleiding en sporen netjes in dezelfde richting liepen en “vooruit” de enige en onbetwiste richting was, ligt ver achter ons. Wijzigingen in de Europese samenleving hebben het moeilijker gemaakt om “opvattingen over rechtvaardigheid”, “belangen van de werkende bevolking” en “verwachtingen inzake sociale vooruitgang” op één lijn te krijgen. Ik stip drie structurele wijzigingen aan.

Europa is meer dan vroeger een immigratiesamenleving. Dat schept nieuwe sociale en culturele breuklijnen. In al hun complexiteit zijn ze vaak verkeerd begrepen door sociaaldemocratische opiniemakers en bijgevolg ambivalent aangepakt door sociaaldemocratische partijen, zoals Mark Elchardus onlangs betoogde. Deze mensen die op ons rekenden voor de verdediging van hun materiële economische belangen, vonden in ons geen verdediging van wat ze beschouwden als hun leefwereld. Misschien was verdediging van het status-quo ook niet mogelijk, omdat die leefwereld hoe dan ook zou veranderen; maar ze vonden zelfs weinig begrip voor het feit dat het teloorgaan van die traditionele leefwereld een probleem vormde. En weinig begrip voor zaken die echt wel fout gingen. Onvrede met immigratie mengde zich dus met andere vormen van onbehagen, zoals over onveiligheid, het teloorgaan van gezag, enz. Dramatisch was dat eerlijke pogingen van sociaaldemocraten om daarop een antwoord te geven – met meer nadruk op veiligheid en meer begrip voor samenlevingsproblemen – binnen de linkerzijde meteen stevast werden afgeschreven als “het kopiëren van rechts”.

De tweede structurele wijziging is het resultaat van het sociaaldemocratische succes. Vooruitgang kan niet langer synoniem zijn van “voor iedereen méér en beter”. De welvaartsstaten zijn rijp geworden. De sociaaldemocratie is mede-eigenaar van deze rijpe welvaartsstaten. Ze kan zich niet opstellen tegenover het sociale bestel zoals ze zich opstelde t.a.v. het sociaal bestel van de jaren '20 of '30 – een ontketend kapitalisme dat ze ten gronde bevocht en waarvoor ze zich ook niet verantwoordelijk voelde. Willen of niet, de verhouding tussen sociaaldemocratie en sociaal bestel is er één van mede-verantwoordelijkheid geworden. Ze kan het denken over noodzakelijke aanpassingen niet overlaten aan anderen. “Rijp” wil vanzelfsprekend niet zeggen perfect. Er is nog veel te doen, er is nog onaanvaardbare armoede. Maar de rijping brengt wel nieuwe verdelingsproblemen mee, waarbij nieuwe breuklijnen ontstaan. Fundamenteel is dat mensen langer leven. Hoe maak je van deze vooruitgang een succes? Dat kan je alleen als er nieuw evenwicht ontstaat tussen wat mensen

bijdragen tijdens hun actieve leeftijd, en wat mensen krijgen tijdens hun niet-actieve leven. Als we de verwachting willen waarmaken dat mensen in de toekomst tijdens hun niet-actieve leven dezelfde inkomensbescherming hebben als vandaag, dan zullen ze langer moeten werken en/of meer moeten sparen tijdens hun actieve leeftijd. Om allerlei redenen is de mogelijkheid om dat laatste te doen – meer sparen – beperkt in verhouding tot de omvang van de uitdaging. Langer werken is dus een sleutel. Maar wie kan langer werken? Voor wie is dat een zegen? Voor wie niet? Dat is een breuklijn die “de werkende bevolking” doormidden snijdt.

Dat “vooruitgang” en “voor iedereen méér en beter” geen evidente synoniemen meer zijn, hangt ook samen met de derde structurele wijziging: het ecologische vraagstuk. Dat is onder meer een verdelingsvraagstuk: wie zal welke aanpassingen doorvoeren? Allerlei vormen van consumptie zullen duurder moeten worden – denk aan rekeningrijden. Als je niet oplet wordt het principe “de vervuiler betaalt” snel “de betaler mag vervuilen”. Hoe rijm je dat met opvattingen over verdelende rechtvaardigheid? Het gaat erom antwoorden te vinden die ecologisch effectief zijn maar ook sociaal rechtvaardig, en de sociaaldemocratische achterban overtuigen.

De sociaaldemocratie staat ook voor een uitdaging inzake analyse van de samenleving. In ons economisch denken zijn we, zoals Wouter Bos en René Cuperus zeggen, slachtoffer geworden van een “tragische timing”. Ja, het was in de jaren '90 nodig om de afkeer van marktmechanismen af te zweren en de nuttige rol van een “getemd kapitalisme” ten volle in te schatten. Maar op het ogenblik dat toonaangevende sociaaldemocraten dat met veel tamtamgeroffel deden (ik reken Clinton daarbij), begon datzelfde kapitalisme zich opnieuw te ontketenen – onder meer door gebrekkige regulering in de financiële markten. Dat hebben we niet zien aankomen. Het eerste antwoord daarop moet een gemeend *mea culpa* zijn. Het tweede antwoord is een herdenken van de analyse, niet op basis van oud-linkse schema's waarbij alles wat markt is opnieuw verdacht wordt, maar wel op basis van nieuwe inzichten in hoe je het kapitalisme van de 21ste eeuw opnieuw kan temmen en nuttig maken. Dit stelt de vraag welk soort van Europese Unie daarvoor nodig is. Willen we de EU meer macht geven, ook op terreinen waar nogal wat sociaaldemocraten tot nu toe liever hun eigen nationale koers bepaalden?

Omwille van de financiële crisis en de structurele wijzigingen waar ik het hoger over had, staat de Europese sociaaldemocratie voor moeilijke jaren. Cruciaal daarbij is hoe we omgaan met verwachtingen van mensen, met name die van onze natuurlijke achterban. Welke verwachtingen zullen we ondersteunen? Welke verwachtingen zullen we tegenspreken? Welke verwachtingen zullen we zelf creëren? Om de gevolgen van de crisis op te vangen, zullen de superrijken ook een stevige duit in het zakje moeten doen. Maar een inspanning van de superrijken zal niet volstaan. Zeer veel mensen uit de brede groep die wij tot onze natuurlijke achterban rekenen, zullen een of andere inspanning moeten doen of met aanpassing geconfronteerd worden. Als daartegenover een realistisch perspectief staat, dat ervaren kan worden als een *faire deal* in moeilijke tijden, met uitzicht op oplossingen, dan kan de sociaaldemocratie opnieuw het vertrouwen krijgen. Als we een nieuw radicalisme zouden baseren op onbetaalbare plannen of ontoepasbare oude recepten, dan zullen we het vertrouwen niet winnen – of hoogstens tijdelijk, om daarna van de kaart te verdwijnen. Hoewel de vergrijzing lang niet het enige sociale vraagstuk is dat voorligt, is het wel een kritische toetssteen voor onze bekwaamheid om vertrouwen te winnen. Het gaat er om te bewijzen dat we de toekomst niet hoeven te ondergaan, dat de samenleving “maakbaar” is.

Als we dat niet kunnen op het vlak van pensioenen, zal het überhaupt onmogelijk om het op een ander terrein nog te doen.

Realistisch omgaan met verwachtingen en vertrouwen herwinnen zijn dus de sleutels. De noodzakelijke band met de achterban kan vandaag niet meer gebaseerd zijn op de interne organisatie van massapartijen zoals we die in de hoogdagen van de sociaaldemocratie kenden. Het gaat meer dan vroeger om het persoonlijke vertrouwen in leidersfiguren die via de media met de achterban communiceren. In dat vertrouwen moet zorgvuldig en geduldig geïnvesteerd worden. Eerlijk omgaan met verwachtingen. Een warme band met de achterban. Oog voor materiële maar ook voor niet-materiële kwesties. Gedrevenheid door kwesties van rechtvaardigheid. Zo kan de sociaaldemocratische trein terug vooruit. Zo'n trein mogen we niet missen, niet in Vlaanderen, niet in Europa, niet elders in de wereld. Voor talloze mensen is dit dé trein.